

Het gemeenschapshuis 2.0

Hoe versterk je je maatschappelijke functie en het lokaal eigenaarschap?

Het gemeenschapshuis 2.0

Hoe versterk je je maatschappelijke functie en het lokaal eigenaarschap?

Ir. Jolanda Luijten

Drs. Madelon van Duren

Colofon

Het PON & Telos heeft dit onderzoek verricht in opdracht van

VSBfonds, iedereen doet mee

Auteur(s)

Jolanda Luijten

Britte van Dalen

Madelon van Duren

Fotograaf

[Naam/namen]

Datum

juli 2022

© 2022 Het PON & Telos

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij Het PON & Telos. Gehele of gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

Vermenigvuldiging en publicatie in een andere vorm dan dit rapport is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van Het PON & Telos. Hoewel deze publicatie met de grootst mogelijke zorg is samengesteld, kan Het PON & Telos geen enkele aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele fouten.

Meer informatie

www.hetpon-telos.nl

Inhoudsopgave

1	Inleiding	1
1.1	Aanleiding	1
1.2	Acht pilots in twee fases	2
1.3	Opbouw van de rapportage	2
2	Het proces – de gezette stappen	4
3	Maatschappelijke functies van het gemeenschapshuis	8
3.1	Het gemeenschapshuis als huiskamer	8
3.2	Het gemeenschapshuis als plek voor activiteiten voor kunst, cultuur en ontspanning	9
3.3	Het gemeenschapshuis als kennis- en informatiecentrum	9
3.4	Het gemeenschapshuis als plek voor professionele en informele hulp voor welzijn, zorg & gezondheid	10
3.5	Het gemeenschapshuis als plek voor de jeugd	10
3.6	Het gemeenschapshuis als plek om te (net)werken	11
3.7	Gemeenschapshuis als stimulator van burgerschap en eigen verantwoordelijkheid	11
3.8	Het gemeenschapshuis als maatschappelijke ondernemer	12
4	Geleerde lessen	13
5	Belangrijke voorwaarden voor aangaan proces	17

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Hoe kunnen gemeenschapshuizen hun maatschappelijke functie verbreden en hoe kan het lokaal eigenaarschap van de gemeenschap bij het gemeenschapshuis worden versterkt? Hoe kunnen gemeenschapshuizen worden omgevormd tot dé centrale plek in het dorp of de wijk, waar het openbare leven zich afspeelt en mensen elkaar kunnen ontmoeten?

Zo'n centrale publieke ruimte noemen we ook wel een Third Place. De Third Place is – naast je huis als *first place* en je werk als *second place* – de plek waar je sociale leven zich afspeelt. Het is de centrale plek waar inwoners, organisaties, verenigingen en ondernemers elkaar ontmoeten. Waar uitwisseling plaatsvindt en nieuwe ideeën ontwikkeld worden. Waar mensen en organisaties, die met verschillende activiteiten bezig zijn, elkaar inspireren en zich verbinden. Normen worden er bepaald en nieuwe ideeën komen hier op. Het is een plek waar voor jong en oud veel te doen is op het gebied van cultuur, educatie, ontspanning en waar informatie te verkrijgen is en mensen een leven lang kunnen leren en zich kunnen ontwikkelen. Oftewel het huis van alle inwoners, verenigingen, ondernemers en organisaties uit het dorp of de wijk.

Maar hoe kunnen gemeenschapshuizen zich ontwikkelen tot zo'n Third Place? Met deze vraag kwam 't Heft, Platform gemeenschapshuizen in Noord-Brabant, bij Het PON & Telos. Veel gemeenschapshuizen worstelen met hun toekomst. De maatschappij verandert, verenigingen en vrijwilligers vergrijzen en het is niet gemakkelijk de exploitatie elk jaar weer rond te krijgen. Het is belangrijk dat gemeenschapshuizen meegaan in de maatschappelijke veranderingen die op hen afkomen.

Hoe kunnen de gemeenschapshuizen een bredere maatschappelijke rol vervullen? En hoe vergroten we het eigenaarschap van de gemeenschap bij het gemeenschapshuis?

Allereerst is een heldere en aansprekende visie nodig op die brede maatschappelijke rol. Hierbij komt al gauw de belangrijkste vraag op tafel: Wat voor gemeenschapshuis wil je eigenlijk zijn? Welke functies wil je bieden? Hoe maak of houd je je huis toekomstbestendig? Hoe zorg je ervoor dat het gemeenschapshuis een gezonde, maatschappelijke onderneming blijft/wordt? En hoe ga je al deze toekomstplannen vormgeven? Wie heb je daarbij nodig? Hoe betrek je de gemeenschap bij het gemeenschapshuis? Hoe maak je inwoners, verenigingen en organisaties medeverantwoordelijk?

Dit vraagt om een participatieve werkwijze die resulteert in een visie die gedeeld en gedragen wordt door de diverse verenigingen, organisaties, ondernemers, gemeente én

inwoners. De visie is tevens voorzien van een actieprogramma hoe de visie en gewenste functies te verwerkelijken.

Om de werkwijze te ontwikkelen zijn acht pilots opgezet die in twee fases (in 2019 en in 2021-2022) zijn uitgevoerd. Hierin begeleidde Het PON & Telos acht verschillende gemeenschapshuizen in het proces om het eigenaarschap vanuit de gemeenschap te verbreden én te komen tot een gezamenlijk gedragen visie met actieprogramma (en voor de laatste vijf gemeenschapshuizen eveneens een bedrijfsplan) om de maatschappelijke rol van het gemeenschapshuis te versterken.

In deze publicatie beschrijven we de gehanteerde werkwijze en de leerlessen (succes- en eventuele faalfactoren) uit deze acht pilottrajecten zodat deze ook bruikbaar zijn voor andere gemeenschapshuizen.

1.2 Acht pilots in twee fases

Met ondersteuning van de provincie Noord-Brabant bood 't Heft in eerste instantie aan drie gemeenschapshuizen in de provincie Noord-Brabant de kans om als pilot samen met Het PON & Telos een traject in te gaan. Hierin stonden twee vragen centraal:

1. Hoe kunnen de gemeenschapshuizen een bredere maatschappelijke rol vervullen?
2. Hoe vergroten we het eigenaarschap van de gemeenschap bij het gemeenschapshuis?

't Heft heeft hiervoor binnen haar netwerk een oproep geplaatst om te informeren welke gemeenschapshuizen belangstelling hadden om met bovenstaande vragen aan de slag te gaan. De eerste drie pilots hebben plaatsgevonden in de volgende dorpshuizen: Valentijn in Sterksel, De Phoenix in Schaijk en Den Domp in Lage Zwaluwe. De drie deelnemende gemeenschapshuizen stonden alle drie op het punt om een nieuwe richting in te slaan en waren zich aan het bezinnen op de vraag: wat voor gemeenschapshuis willen we zijn?

Deze eerste pilot liep in het najaar van 2019 (met voor een enkel gemeenschapshuis een uitloop naar januari 2020). In het voorjaar van 2021, toen de pilots in Sterksel, Schaijk en Lage Zwaluwe al geruime tijd waren afgerond, startten vijf gemeenschapshuizen in de gemeente Oss met een vervolgpilot, die inmiddels aangevuld was met gezamenlijke trainingsbijeenkomsten en een module voor het vertalen van de visie en actieprogramma tot een bedrijfsplan, verzorgd door de Koninklijke Nederlandse Heide Maatschappij (KNHM).

1.3 Opbouw van de rapportage

Deze rapportage telt vijf hoofdstukken. Na dit eerste inleidende hoofdstuk volgt het [tweede hoofdstuk](#). Hierin beschrijven we de werkwijze die in de acht pilots is gehanteerd met de diverse bijeenkomsten die in de gemeenschapshuizen hebben plaatsgevonden. Het [derde](#)

[hoofdstuk](#) gaat over de speerpunten die de acht gemeenschapshuizen hebben geformuleerd. Deze speerpunten geven inzicht in de mogelijke maatschappelijke functies die een gemeenschapshuis kan vervullen en dienen ter inspiratie voor andere gemeenschapshuizen. Op basis hiervan kunnen gemeenschapshuizen hun antwoord formuleren op de vraag: Wat voor gemeenschapshuis willen wij zijn? In het [vierde hoofdstuk](#) staan de geleerde lessen centraal. Wat kunnen andere gemeenschapshuizen als leerpunten meenemen uit de pilottrajecten in de acht gemeenschapshuizen? Het [vijfde en laatste hoofdstuk](#) is een beschouwend hoofdstuk waarin we tot slot adviezen geven voor het vervolg op de pilot.

2 Het proces – de gezette stappen

In totaal heeft Het PON & Telos in twee series acht pilots met gemeenschapshuizen gedraaid. Het eerste deel van de pilot was voor alle gemeenschapshuizen hetzelfde. Na de eerste pilot, met drie deelnemende huizen, is voor de tweede pilot het traject uitgebreid met een module, verzorgd door de KNHM, die toewerkte naar een bedrijfsplan. Zodoende valt de tweede pilot uiteen in twee delen.

Deel 1: vijf bijeenkomsten – toewerkend naar een visie met actieplan

Verspreid over een periode van circa een half jaar zijn er bij elk van de acht gemeenschapshuizen ten minste vijf bijeenkomsten geweest¹. Bij sommige van deze bijeenkomsten waren alleen het bestuur/werkgroep en enkele vrijwilligers aanwezig. Bij de stakeholdersbijeenkomst en de dorps-/wijkbijeenkomst werd juist ingezet op veel aanwezigen uit het dorp of de wijk, omdat juist hier de ideeën en plannen werden gesmeed en de betrokkenheid van de gemeenschap bij het gemeenschapshuis vorm moest krijgen.

Met input uit (ten minste) vijf bijeenkomsten is voor elk gemeenschapshuis een actieplan opgesteld, dat vervolgens met het bestuur/de werkgroep is besproken.

Hieronder beschrijven we de stappen die in de acht gemeenschapshuizen zijn doorlopen. De stappen kunnen door andere gemeenschapshuizen op een vergelijkbare wijze doorlopen worden. Uiteraard aangepast naar de lokale situatie van het gemeenschapshuis. In hoofdstuk 4 leest u concrete tips en adviezen voor het doorlopen van zo'n proces.

1. Startbijeenkomst(en) met het bestuur van het gemeenschapshuis:

De startbijeenkomst was een bijeenkomst in een kleine setting. Samen met het bestuur/werkgroep van het desbetreffende gemeenschapshuis en Het PON & Telos is allereerst doorgesproken wat de verwachtingen zijn van de pilot en wat het zou moeten opleveren. Welke vragen leven er op dit moment bij het bestuur? Wat is de context waarin het gemeenschapshuis nu functioneert? Tijdens deze kennismakingsbijeenkomst inventariseerden we met het bestuur/de werkgroep welke organisaties in het dorp actief zijn en welke we konden uitnodigen voor een eerste bijeenkomst met stakeholders.

2. Bijeenkomst met stakeholders:

De tweede bijeenkomst was een interactieve bijeenkomst met diverse stakeholders. Aanwezig waren afgevaardigden van verenigingen (gebruikers, maar ook niet-gebruikers van het gemeenschapshuis), maatschappelijke organisaties, vrijwilligers, ondernemers et cetera. Het doel van de bijeenkomst was om met elkaar te bedenken op welke thema's het

¹ Tijdens de tweede pilot waarbij de vijf deelnemende gemeenschapshuizen een iets ander begeleidingstraject volgden, gingen aan de 'reguliere' bijeenkomsten per huis, gezamenlijke trainingsbijeenkomsten vooraf waar de besturen van de vijf huizen met elkaar aan de slag gingen.

gemeenschapshuis iets kan betekenen voor het dorp/de wijk. We gebruikten hierbij een actieve werkmethode met ‘triviant-brainstormborden’ waarmee de deelnemers inzichtelijk maakten op welke thema’s het gemeenschapshuis maatschappelijke meerwaarde zou kunnen vervullen.

Het bestuur/werkgroep heeft de diverse stakeholders uitgenodigd. Het PON & Telos begeleidde de bijeenkomst.

Stakeholders konden tijdens deze bijeenkomst onderwerpen en ideeën aandragen binnen 6 thema’s die tijdens de startbijeenkomst met het bestuur/werkgroep waren opgesteld (o.a. cultuur, beweging, ontmoeting, leven lang leren, zorg en welzijn). Uiteraard was er ook ruimte voor onderwerpen die niet direct aan één van de thema’s raakten. Men werd uitgedaagd om creatief en *out of the box* te denken; buiten de gebaande paden en los van ‘zo hebben we het altijd gedaan’.

Het doel van deze bijeenkomst was om te bedenken wat men in het dorp zou willen hebben. De praktische uitwerking of de haalbaarheid hiervan was in deze bijeenkomst niet aan de orde.

De brainstorm was ingedeeld in twee rondes. In de eerste ronde diende nog buiten de mogelijkheden of rol van het gemeenschapshuis gedacht te worden. De vraag in ronde 1 betrof: Wat is gewenst *in het dorp/de wijken* aanzien van de betreffende thema’s? In ronde 2 werd met elkaar besproken voor welke onderwerpen en ideeën *het gemeenschapshuis* iets zou kunnen betekenen?

Deze methode zorgde voor inhoudelijke input en tegelijkertijd ook voor extra betrokkenheid van de deelnemers zodat ze zich mede-verantwoordelijk gingen voelen van de rol die het gemeenschapshuis in de toekomst zou kunnen vervullen.

3. Bespreken resultaten stakeholdersbijeenkomst en voorbereiden bijeenkomst met het dorp:

De derde bijeenkomst was weer een kleine bijeenkomst, waar alleen het bestuur/werkgroep en enkele vrijwilligers bij uitgenodigd waren. Het doel van deze bijeenkomst was het evalueren van de stakeholdersbijeenkomst en het voorbereiden van een bijeenkomst waarvoor alle inwoners, verenigingen en organisaties uit het dorp/wijk werden uitgenodigd.

De stakeholdersbijeenkomst leverde een aantal thema's/onderwerpen en ideeën op, die spelen of gewenst zijn in het dorp/wijk en kunnen worden opgepakt in en rondom het gemeenschapshuis. Deze thema's zijn vertaald in heldere vragen die de basis vormden bij de volgende bijeenkomst: de dorps-/wijkbijeenkomst.

4. Bijeenkomst met het dorp/de wijk (Veerkrachtdialoog):

De vierde bijeenkomst betrof een bijeenkomst met een brede vertegenwoordiging van inwoners, ondernemers, organisaties en verenigingen uit het dorp/wijk. We gebruikten hierbij een door Het PON & Telos ontwikkelde serious game: de veerkrachtdialoog. Het doel van de veerkrachtdialoog was om samen met de inwoners na te denken hoe het gemeenschapshuis een rol kan vervullen op de thema's/onderwerpen die in de stakeholdersbijeenkomst naar voren zijn gekomen.

Dit mondde uit in concrete acties waar de inwoners in de toekomst mee aan de slag kunnen.

De veerkrachtdialoog is gehouden in het gemeenschapshuis en werd geleid door Het PON & Telos. Via gestructureerde stappen gaat men aan de hand van een bordspel met elkaar in gesprek om te komen tot concrete acties. De methode is zo opgezet dat het een veilige omgeving creëert waarin iedereen aan het woord komt en men met behulp van fiches gedwongen wordt een slag dieper na te denken over het voorliggende vraagstuk en de daarbij passende oplossingen.

Het bestuur/werkgroep zorgde voor de werving van zoveel mogelijk inwoners, ondernemers en vertegenwoordigers van verenigingen en organisaties uit het dorp/de wijk.

5. Bespreken actieplan

De plannen en ideeën die in de stakeholdersbijeenkomst en de veerkrachtdialoog zijn opgehaald, vormden de input voor de toekomstvisie en het actieplan dat voor elk van de acht gemeenschapshuizen door Het PON & Telos is opgesteld. Ieder gemeenschapshuis heeft hierin, samen met de inwoners en verenigingen en organisaties uit het dorp, in de vorm van speerpunten aangegeven wat voor gemeenschapshuis zij zouden willen zijn en welke functies antwoord geven op de wensen en behoeften binnen hun gemeenschap. Ook aan de vragen 'Wie en wat hebben we daarbij nodig?' is aandacht besteed in het actieplan.

Bij de vijfde bijeenkomst, die weer in een kleine setting plaatsvond, is het actieplan besproken met het bestuur/de werkgroep van het gemeenschapshuis. Na bespreking van de conceptversie van het actieplan is deze daarna definitief gemaakt.

Deel 2: drie bijeenkomsten – werkend naar een bedrijfsplan

De tweede pilot waaraan vijf gemeenschapshuizen uit de gemeente Oss meededen gingen na het ontvangen van het door Het PON & Telos opgestelde actieplan door met een aanvullende trainingsmodule.

Deze trainingsmodule omvatte nog een drietal bijeenkomsten die geleid werden door de KNHM. In deze bijeenkomsten kregen de deelnemers uitleg hoe zij op een andere manier konden kijken naar hun exploitatie en werd een externe spreker uitgenodigd om de deelnemers te inspireren over hoe jongeren een plek kunnen krijgen in het gemeenschapshuis, een vraag waar alle vijf deelnemende gemeenschapshuizen mee worstelen. Tussen de trainingsbijeenkomsten door konden de besturen/werkgroepen een beroep doen op de hulp van een KNHM-vrijwilliger, die ondersteuning kon bieden bij het opstellen van een bedrijfsplan.

De laatste trainingsbijeenkomst bestond uit een training ‘pitchen met impact’ die de deelnemende gemeenschapshuizen voorbereidde op een eindpitch. In een finalebijeenkomst konden de huizen hun plannen pitchen voor de gemeente en aan elkaar. Voor de beste pitch was er een publieksprijs van € 1000,-.

3 Maatschappelijke functies van het gemeenschapshuis

Uit de bijeenkomsten in de acht pilots is naar voren gekomen dat de inwoners, verenigingen en organisaties het gemeenschapshuis zien als een belangrijke voorziening in het dorp of de wijk. Het gemeenschapshuis is meer dan een gebouw waar verenigingen uit het dorp/de wijk een ruimte kunnen huren. De grote wens in alle acht de pilots is dat het gemeenschapshuis de huiskamer van het dorp of de wijk wordt; een centrale ontmoetingsplek waar alle inwoners (jong en oud), organisaties, verenigingen en ondernemers elkaar ontmoeten. Waar uitwisseling plaatsvindt en nieuwe ideeën ontwikkeld worden. Waar mensen en organisaties die met verschillende activiteiten bezig zijn, elkaar inspireren en zich verbinden. Het gemeenschapshuis moet een plek zijn waar voor jong en oud veel te doen is op het gebied van cultuur, educatie en ontspanning. Het moet het huis zijn van vele verenigingen en alle inwoners van het dorp.

Als onderdeel van deze pilot is per gemeenschapshuis een actieplan gemaakt. In elk actieplan zijn 6 à 7 speerpunten geformuleerd, waarmee de inwoners aan de slag kunnen om hun gemeenschapshuis vorm te geven. We merkten tijdens de bijeenkomsten met de huizen dat elk gemeenschapshuis graag de functie van huiskamer van het dorp of de wijk wil vervullen. Daarnaast zijn nog zes andere speerpunten genoemd die hiermee samenhangen.

Niet elke functie is in elk gemeenschapshuis relevant. In het ene dorp of de ene wijk is een functie bijvoorbeeld al op een andere plek in de buurt ingevuld en soms hebben binnen de betreffende gemeenschap bepaalde functies minder prioriteit. Het is belangrijk dat het actieplan de functies omvat die worden (aan)gedragen door de gemeenschap en aansluiten bij de context waarin het gemeenschapshuis zich bevindt. Ieder gemeenschapshuis bepaalt dus zelf wat voor gemeenschapshuis ze wil zijn en welke functies daarbij horen.

In totaal zijn in de acht pilots 7 verschillende functies van het gemeenschapshuis geformuleerd. Deze worden hieronder besproken.

3.1 Het gemeenschapshuis als huiskamer

Inwoners van alle leeftijden en achtergronden zouden binnen moeten kunnen lopen in het gemeenschapshuis en elkaar kunnen ontmoeten en leren kennen. Hiervoor is een laagdrempelige vrije inloop nodig. Bij voorkeur is 'de huiskamer' elke dag geopend met ruime openingstijden en aanwezigheid van een (vrijwillige) gastheer/-vrouw en de mogelijkheid om een kopje koffie te drinken. Naast ruimte voor spontaan binnenlopen, moeten verenigingen voor of na hun activiteit kunnen aanschuiven aan de bar. Om ervoor

te zorgen dat iedereen zich welkom voelt, is het van belang het gemeenschapshuis te voorzien van een gastvrije entree met een open uitstraling en een gezellige en inspirerende ontmoetingsruimte, die aantrekkelijk is voor jong en oud.

3.2 Het gemeenschapshuis als plek voor activiteiten voor kunst, cultuur en ontspanning

Het gemeenschapshuis is een plek waar activiteiten worden georganiseerd door verenigingen en organisaties in het dorp, maar ook het gemeenschapshuis zelf kan hierin een organiserende rol spelen. Over het algemeen stellen gemeenschapshuizen ruimtes beschikbaar om te repeteren of om met een (grote) groep samen te komen. Soms hebben gemeenschapshuizen een gymzaal voor de gymlessen van school of om te sporten door verenigingen en sportclubjes. Het is voor gemeenschapshuizen belangrijk om voor de verenigingen en organisaties uit het dorp of de wijk een plek te bieden voor vrijetijdsactiviteiten, ontspanning en recreatie. Een diversiteit aan verenigingen brengt ook een diversiteit aan bezoekers met zich mee, zodat het gemeenschapshuis een fijne, vertrouwde en bekende plek voor alle doelgroepen wordt. Het is daarom belangrijk dat er actief gezocht blijft worden naar nieuwe activiteiten en combinaties van bestaande activiteiten en dat inwoners zelf ook worden uitgedaagd om vernieuwende activiteiten te gaan bedenken en organiseren in het gemeenschapshuis. Behalve verenigingen en organisaties kunnen ook individuele inwoners en het gemeenschapshuis zelf activiteiten initiëren en organiseren. Denk bijvoorbeeld aan filmavonden, dansavonden of gamemiddagen.

Naast het organiseren van (nieuwe) activiteiten is het ook belangrijk dat de inwoners op de hoogte zijn van wat er allemaal te doen is in het gemeenschapshuis. Hiervoor kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het maken van een overzicht van verenigingen en hun activiteiten en het maken van een evenementenkalender die zo breed mogelijk via allerlei kanalen in het dorp of de wijk wordt verspreid.

3.3 Het gemeenschapshuis als kennis- en informatiecentrum

Het is belangrijk dat alle inwoners uit het dorp of de wijk kunnen blijven meedoen in de samenleving, ook degenen die veranderingen in de samenleving en technologische ontwikkelingen minder goed kunnen bijbenen. Het gemeenschapshuis kan een centrale plek in het dorp of de wijk zijn, waar inwoners hulp kunnen vragen en waar zij terecht kunnen om kennis te halen, brengen en delen. Zo kunnen er vaste inloopspreekuren worden ingericht, zodat mensen op vaste tijden met hun vragen terecht kunnen bij (maatschappelijke) organisaties of een loket dat wordt bemand door vrijwilligers. Ook kunnen organisaties en inwoners informatiebijeenkomsten en cursussen organiseren over

uiteenlopende onderwerpen. Door met elkaar samen te zitten, kennis uit te wisselen en van elkaar te leren ontstaat 'kruisbestuiving' en kunnen mensen zowel kennis bieden, halen en delen. Dit is een belangrijke vorm voor persoonlijke ontwikkeling waarbij in gezelschap vaardigheden worden ontwikkeld en verbinding plaatsvindt. Door bijvoorbeeld (een vestiging of gedeelte van) de bibliotheek een centrale plek te geven in het gemeenschapshuis, kan ook deze een belangrijke rol spelen in de kennisfunctie van het gemeenschapshuis en de mogelijkheid bieden aan inwoners om een leven lang te kunnen leren en ontwikkelen.

3.4 Het gemeenschapshuis als plek voor professionele en informele hulp voor welzijn, zorg & gezondheid

In elke gemeenschap zijn er mensen die in een kwetsbare positie leven. Ze zijn minder gezond, hebben een klein netwerk, leven in stille armoede of spreken de taal niet goed. Het gemeenschapshuis kan een functie vervullen in het signaleren en aanpakken van eenzaamheid, armoede of hulpvragen op het gebied van zorg en welzijn. Zo kunnen mensen met een zorgvraag en vrijwilligers die hulp aanbieden bij elkaar worden gebracht en kunnen verschillende vormen van dagopvang en dagbesteding worden geboden in het gemeenschapshuis.

Ook kunnen zorgaanbieders een plek krijgen in het gemeenschapshuis. Dit kan in de vorm van permanente huisvesting in het gebouw of door het organiseren van inloopsprekken in een multifunctionele spreekkamer. In het gemeenschapshuis kunnen op deze manier professionele en vrijwillige zorg- en hulporganisaties samenkomen en de formele en informele zorg beter met elkaar verbinden.

3.5 Het gemeenschapshuis als plek voor de jeugd

Een gemeenschapshuis heeft over het algemeen niet het imago dat het een plek is voor jeugd en jongeren. Vaak wordt het toch gezien als voorziening voor ouderen en activiteiten voor kinderen. Om ervoor te zorgen dat het gemeenschapshuis ook voor de jeugd en jongeren uit het dorp of de wijk een plek biedt om elkaar te ontmoeten en samen activiteiten te ondernemen of te 'chillen', is specifieke aandacht nodig voor deze doelgroep. Het gemeenschapshuis kan een verbindende functie vervullen voor de jeugd in het dorp/wijk. Door samen te komen in het gemeenschapshuis raakt de jeugd meer betrokken bij het dorp/wijk, bij andere jeugd en worden zij getriggerd mee te doen aan (het organiseren van) allerlei activiteiten.

Vooral voor de jeugd van 13 tot 18 jaar zijn er weinig activiteiten. Het is goed bij de jeugd zelf na te gaan voor welke activiteiten zij 'warm' lopen. Wat kunnen en willen zij zelf doen? En wat hebben ze daarbij nodig?

3.6 Het gemeenschapshuis als plek om te (net)werken

Waar gemeenschapshuizen traditioneel gezien vooral ruimte bieden aan verenigingen en organisaties, is het vandaag de dag ook toepasselijk dat zij een bredere verbindende functie gaan vervullen. Dit bijvoorbeeld met betrekking tot de lokale ondernemers, zzp'ers en potentiële medewerkers en klanten binnen de gemeenschap.

In een gemeenschapshuis kunnen (flex)werkplekken worden ingericht voor ondernemers, zzp'ers en studerende jongeren. Het gezamenlijk kunnen werken in het gemeenschapshuis biedt de mogelijkheid voor ondernemers om elkaar te ontmoeten, met elkaar te kunnen sparren en misschien zelfs te komen tot samenwerking. De flexwerkplekken zijn ook prima studeerplekken voor studenten en om in contact te komen met lokale ondernemers in het dorp. Daarnaast kunnen ondernemers bijvoorbeeld een ruimte huren voor vergaderingen of een spreekkamer om klanten te ontvangen. Het gemeenschapshuis kan ook een plek zijn waar netwerkbijeenkomsten worden georganiseerd of bijvoorbeeld een ondernemers- of stagemarkt om werkgevers en (potentiële) werknemers met elkaar in contact te brengen.

Ook kan het gemeenschapshuis een podium bieden voor ondernemers. Er kunnen bijvoorbeeld lokale producten worden aangeboden in het horecagedeelte of in het gemeenschapshuis lokale producten en diensten worden geëtaleerd en verkocht.

3.7 Gemeenschapshuis als stimulator van burgerschap en eigen verantwoordelijkheid

Het gemeenschapshuis kan onderdak bieden aan organisaties die het dorpsbelang ondersteunen en aanjager zijn voor inwoners met nieuwe initiatieven en activiteiten. Door actieve en ondernemende mensen en organisaties in het dorp of de wijk met elkaar te verbinden, kunnen allerlei maatschappelijke vragen en behoeften die aanwezig zijn in het dorp of de wijk samen worden aangepakt. Denk hierbij aan het voorkomen van eenzaamheid en sociale uitsluiting, integratie, armoede, gezondheid, arbeidsparticipatie, milieu en duurzaamheid. Ook kan het gemeenschapshuis burgers meer verantwoordelijkheid laten nemen en ook de jeugd meer betrekken bij maatschappelijke vraagstukken.

3.8 Het gemeenschapshuis als maatschappelijke ondernemer

Uiteindelijk zou de gemeenschap zich verantwoordelijk moeten voelen voor het welslagen van het gemeenschapshuis en het gemeenschapshuis moeten beheren. Dit betreft een proces dat je met elkaar aangaat. Allereerst zullen een paar bewoners moeten worden gezocht die de beweging willen dragen en zich willen inspannen om de nieuwe functies van het gemeenschapshuis te (helpen) realiseren. Een groep die zich eigenaar voelt en verantwoordelijk wil zijn om die nieuwe centrale ontmoetingsplek met al de daaraan verbonden ambities mede te realiseren, te beheren en te exploiteren.

Het uiteindelijke doel hierin is dat het gemeenschapshuis een sociale onderneming wordt en ook als sociale onderneming geëxploiteerd wordt. Hiervoor zijn actieve en betrokken vrijwilligers nodig. In het algemeen zijn de vrijwilligers van gemeenschapshuizen veelal op leeftijd. Het is daarom belangrijk ook jongeren als vrijwilliger te betrekken bij het gemeenschapshuis en zoveel mogelijk samen te werken met alle organisaties en verenigingen in het dorp en de wijk.

4 Geleerde lessen

De trajecten met de acht gemeenschapshuizen hebben verschillende geleerde lessen opgeleverd. Na afloop van de eerste pilot organiseerden we in het voorjaar van 2020 een groepsgesprek met vertegenwoordigers van de besturen van de drie gemeenschapshuizen om samen het proces te evalueren, de geleerde lessen op te halen en door te praten hoe deze ook voor andere gemeenschapshuizen inzetbaar kunnen zijn. Uit de schriftelijke evaluatie van de vijf trajecten die de tweede pilot vormden komen nagenoeg dezelfde geleerde lessen naar voren. Hieronder bespreken we thematisch deze geleerde lessen.

✓ **Betrek inwoners, organisaties en verenigingen vanaf het allereerste begin**

Er moet een gevoel van urgentie aanwezig zijn om de huidige rol van het gemeenschapshuis te bezien en samen op zoek te gaan naar nieuwe maatschappelijke functies die het gemeenschapshuis kan gaan vervullen. Vanaf het allereerste begin betrekken van verenigingen, organisaties en inwoners uit het dorp of de wijk en het creëren van enthousiasme helpt in het verkrijgen van eigenaarschap, wat belangrijk is voor de opvolging van het traject. Het moet het verhaal van het dorp of de wijk zijn.

✓ **Zorg voor commitment vanuit de gemeente**

Het is belangrijk dat de gemeente achter het traject van het gemeenschapshuis staat. Commitment van de gemeente is essentieel. De gemeente kan een belangrijke faciliterende rol vervullen bij de uitvoering van het actieprogramma. Een hernieuwde visie op de maatschappelijke rol van het gemeenschapshuis kan ook betekenen dat de visie van de gemeente op gemeenschapshuizen en het daarmee samenhangende beleid herziening behoeft.

✓ **Stel een actieve werkgroep in**

Formeer een werkgroep, bestaande uit afgevaardigden van diverse verenigingen en organisaties, met één of twee kartrekkers die de rest motiveert om aan de slag te gaan. Afhankelijk van eventueel al bestaande werkgroepen, die actief zijn met andere projecten in de wijk of het dorp, is het aan te raden om op zoek te gaan naar slimme combinaties. De verantwoordelijkheid voor het proces wordt hiermee gespreid en taken kunnen worden verdeeld.

✓ **Goede voorbereiding is essentieel voor een succesvolle bijeenkomst**

De werkgroep dient goed na te denken wie zij wil uitnodigen voor de stakeholdersbijeenkomst en de dorps-/wijkbijeenkomst. De evaluatie van de twee pilottrajecten leren ons dat een aantal zaken hiervoor belangrijk zijn:

1. Neem voldoende de tijd om beide bijeenkomsten (stakeholdersbijeenkomst en dorps-/wijkbijeenkomst) voor te bereiden. Om de eerste bijeenkomst te kunnen evalueren en

om voldoende tijd te hebben om deelnemers te werven moet er voldoende tijd tussen beide bijeenkomsten zitten. Kijk daarbij of je je planning kunt laten aansluiten op natuurlijke momenten, bijvoorbeeld geplande evenementen in het dorp of de wijk, die je kunt benutten voor de werving van mensen voor de bijeenkomsten. Het is aan te raden om hier dan ook de datum voor de bijeenkomst(en) op af te stemmen.

2. Voor de stakeholdersbijeenkomst:

Het is belangrijk om voor deze bijeenkomst creatieve denkers uit te nodigen. Dit kunnen zowel huidige gebruikers van het gemeenschapshuis zijn als andere verenigingen of organisaties die actief zijn in het dorp of de wijk. Het is belangrijk om niet alleen de 'usual suspects' uit te nodigen, maar ook in het uitnodigingsproces al creatief na te denken over nieuwe contacten. Denk bijvoorbeeld aan de basisschool, zorg- en welzijnsorganisaties, creatieve of sportieve clubs, de bibliotheek en anders denkende sleutelfiguren.

3. Voor de veerkrachtdialoog:

Deze bijeenkomst is bedoeld voor de hele gemeenschap in het dorp of de wijk. Het is aan te raden om bij het uitnodigen al te denken aan voldoende variatie van verschillende leeftijden, verenigingen, organisaties en ondernemers. Met name jongeren zijn een groep die moeilijker te bereiken zijn en waarvoor speciale aandacht nodig is om hen erbij te betrekken.

4. Naast een mooie brief of flyer, of een aankondiging via de Facebookpagina's, websites en WhatsApp-groepen in het dorp of de wijk, werkt voor beide bijeenkomsten een uitnodiging via persoonlijke benadering het beste. Aan te raden is om met name bij de dorps-/wijkbijeenkomst ook mensen via anderen te laten uitnodigen. Het ons kent ons principe werkt vaak het best. Zo kan bijvoorbeeld elke stakeholder die aanwezig was bij de stakeholderbijeenkomst, 10 mensen persoonlijk uitnodigen. Zoals eerder benoemd is het aan te raden om natuurlijke momenten aan te grijpen om mensen te werven voor de bijeenkomst. Is er bijvoorbeeld een braderie, lente- of kerstmarkt gepland, dan is dit een goede plek om het traject kenbaar te maken en mensen uit te nodigen.

✓ **Durf creatief te zijn tijdens de stakeholdersbijeenkomst**

Het doel van de stakeholdersbijeenkomst is om samen te brainstormen over onderwerpen en ideeën die het dorp of de wijk nodig heeft en waar het gemeenschapshuis eventueel een rol in kan vervullen. Tijdens deze bijeenkomst gaat het om een creatieve brainstorm, out of the box, met het oog op de toekomst. Het is belangrijk dat aanwezigen durven los te komen van de huidige situatie, durven te dromen en niet denken in beperkingen van de praktische uitvoering van ideeën. Dit helpt om in beeld te krijgen wat de gemeenschap nou eigenlijk echt zou willen in hun dorp of wijk.

✓ **Veerkrachtdialoog creëert betrokkenheid; benut deze kans**

Het eerste doel van de dorps-/wijkbijeenkomst is om samen te bedenken hoe de onderwerpen en ideeën uit de stakeholdersbijeenkomst vormgegeven kunnen worden door het gemeenschapshuis. Het tweede doel is om tegelijkertijd betrokkenheid te creëren bij het te vormen actieprogramma en de uiteindelijke uitwerking daarvan. Mensen worden tijdens deze bijeenkomst al warm gemaakt om straks ook zelf aan de slag te gaan en betrokken te blijven bij de uitwerking van het actieprogramma. Advies is om daarom goed na te denken welke partijen zeker nodig zijn voor de uitvoering van het actieprogramma en ervoor te zorgen dat zij bij de bijeenkomst aanwezig (kunnen) zijn.

✓ **Start klein en breid uit naar het hele dorp of de wijk**

De aanpak om eerst een kleinere bijeenkomst met diverse stakeholders te houden en daarna een grote bijeenkomst voor alle dorp- of wijkbewoners te houden werd als waardevol ervaren. De methodieken die gebruikt zijn om de bijeenkomsten vorm te geven werden als sterk beoordeeld door de vertegenwoordigers van de gemeenschapshuizen.

Zowel het 'brainstormbord' als de 'veerkrachtdialoog' zijn twee gestructureerde methodieken waarbij mensen uitgedaagd worden om met inhoudelijke ideeën te komen. Daarnaast bieden beide methoden een veilige setting om ideeën te delen en het gesprek met elkaar aan te gaan. Mensen komen zelf en samen tot nieuwe ideeën. Het traject creëert betrokkenheid en zorgt ervoor dat het een actieprogramma wordt van het dorp of de wijk zelf. Deze methodieken dragen bij aan het zetten van de eerste stappen in het verbreden van het eigenaarschap bij het gemeenschapshuis.

✓ **Begeleiding van een onafhankelijke (professionele) ondersteuner tijdens de bijeenkomsten is van belang**

Tijdens de evaluatie van de drie trajecten werd benadrukt dat ondersteuning vanuit een onafhankelijke professional van belang is om met name de twee bredere bijeenkomsten (stakeholdersbijeenkomst en dorps-/wijkbijeenkomst) goed te kunnen begeleiden. Daarnaast vergt het vertalen van de opbrengsten uit de verschillende bijeenkomsten kennis en vaardigheden van iemand die de juiste vertaalslag kan maken naar maatschappelijke functies voor het gemeenschapshuis en bijbehorende concrete acties om dit in te vullen.

✓ **Vervolg actieplan: kies een aantal stappen om mee te beginnen**

Het opgestelde actieplan biedt de werkgroep een overzicht van concrete speerpunten en bijbehorende acties om mee aan de slag te gaan. De eerste stappen, om de inwoners van het dorp en de wijk te betrekken en hun gevoel van eigenaarschap bij het gemeenschapshuis te versterken, zijn tijdens het proces gezet. Bij de uitwerking van het actieprogramma is het belangrijk om met de werkgroep na te gaan wat het gemeenschapshuis als eerste wil oppakken. Daarna begint het échte werk. Het programma is opgesteld vanuit ideeën van inwoners, verenigingen, organisaties en ondernemers, wat

betekent dat er draagvlak voor is. Het is echter de kunst om hier nu samen handen en voeten aan te geven. Op basis van diverse thema's kunnen mensen bij elkaar gebracht worden en kunnen werkgroepen worden gevormd om de acties vorm te geven en uit te voeren.

✓ **Belang van een professionele coördinator voor uitvoering actieplan**

De vertegenwoordigers van de gemeenschapshuizen benadrukken dat professionele ondersteuning in de vorm van een coördinator belangrijk is. Sommige ideeën vragen een verandering van veel (professionele) partijen waarbij verschillende belangen een rol spelen. De coördinator heeft hierin de rol van richting geven, opbouwen en stimuleren. Inwoners en organisaties moeten zelf aan de slag, maar een professional die hierin begeleidt is van belang en volgens de vertegenwoordigers van de gemeenschapshuizen onontbeerlijk. Het gemeenschapshuis zal samen met de gemeente in gesprek moeten om te kijken of en hoe zij hierin kunnen faciliteren.

5 Belangrijke voorwaarden voor aangaan proces

Uit het groepsgesprek met de vertegenwoordigers van de drie pilothuizen kwam naar voren dat een verandertraject veel inzet vraagt van het bestuur van een gemeenschapshuis én van de (potentiële) gebruikers. Het is niet een traject dat je ‘zo maar’ oppakt. Het is dan ook belangrijk dat een gemeenschapshuis, dat met een dergelijk traject aan de slag wil, een gerichte vraag heeft om te willen komen tot professionalisering, toekomstbestendigheid en/of het versterken van het eigenaarschap van de gemeenschap bij het gemeenschapshuis. Het proces vergt namelijk erg veel tijd en energie. Het bestuur en de inwoners moeten het zelf doen. Daarbij is (professionele) begeleiding voor de brede bijeenkomsten én voor het vertalen van de opbrengst naar een concreet actieprogramma en een toekomstbestendig bedrijfsplan cruciaal.

Uit de pilots blijkt dat vooral de stap naar de vervolgfase, de uitvoering van het actieprogramma, de moeilijkste is. We hebben uit de pilots geleerd dat de besturen/werkgroepen niet zelf het complete initiatief in handen hoeven hebben en ook niet moeten willen hebben. Het is juist prima als anderen in het dorp initiatieven nemen en in werkgroepen aan de slag gaan. Juist de samenwerking met de verenigingen, organisaties en actieve inwoners uit het dorp is heel belangrijk. Veel gemeenschapshuizen zullen hierbij ondersteuning nodig hebben van iemand die de acties en de diverse werkgroepen die met de acties aan de slag gaan kan coördineren.

Uit de tweede pilot, in Oss, kwam daarbij naar voren dat besturen dat, naast uitvoering geven aan het actieprogramma, ook het opstellen van een bedrijfsplan niet eenvoudig is. Het is gewoonweg veelal niet iets waar zij al eerder mee te maken hebben gehad. Ook hierbij is professionele ondersteuning nodig.

Een externe partij voor ondersteuning van het bestuur/de werkgroep dient te beschikken over de volgende expertise:

- 1 De externe partij heeft kennis van zaken, weet hoe een stakeholdersbijeenkomst en een veerkrachtdialoog begeleid moeten worden om een prettige en veilige setting te creëren en zoveel mogelijk informatie uit de bijeenkomst op te halen.
- 2 De externe partij heeft ervaring om de opgedane informatie te structureren, analyseren en hierin te filteren waaraan nu echt behoefte is binnen het dorp of de wijk.
- 3 Een externe partij kan dienen als klankbord voor het bestuur of de werkgroep. Voorkomen moet worden dat het bestuur van een gemeenschapshuis alles alleen oppakt. Door de begeleiding van een verandertraject uit te besteden creëer je een onpartijdigheid. Niet alleen de plannen van het bestuur worden opgenomen in een actieplan: het hele dorp dient hierover mee te denken. Hierdoor is het eigenaarschap

tijdens het traject verbreed en is het bestuur van het gemeenschapshuis een belangrijke, maar in feite slechts één van de partners die verantwoordelijk is voor de uitvoering van het actieplan.

- 4 Een externe partij heeft de kennis om vanuit het actieplan te komen tot een bedrijfsplan omdat dit veelal materie betreft waarmee besturen van gemeenschapshuizen niet bekend zijn. Door de besturen stap voor stap te begeleiden (het werk moeten de besturen namelijk wel zelf doen) bij het opstellen krijgen zij een goed doordacht en gefundeerd plan voor de toekomst.

De meeste gemeenschapshuizen zullen niet zelf beschikken over de middelen om externe ondersteuning in te schakelen. Zij doen graag een beroep op de gemeente om deze externe ondersteuning te faciliteren. Een toekomstbestendig gemeenschapshuis, dat een centrale positie heeft in het dorp of de wijk en waar de aanpak van maatschappelijke vraagstukken in de wijk of dorp hun beslag kunnen krijgen, is ook voor de gemeente erg waardevol. Indien de gemeente zelf expertise in huis heeft, zou zij deze externe ondersteuning vanuit de eigen ambtelijke organisatie kunnen aanbieden. Indien deze expertise niet in huis is, kan gedacht worden aan het inzetten van het lokale opbouwwerk of het inhuren van een extern bureau, zoals dit bij de pilots door het PON is gedaan.

HET **pon | telos**

OPGERICHT IN
1947

GEVESTIGD IN
TILBURG

KENNISONDERNEMING

STICHTING ZONDER WINSTOOGMERK

AANTAL MEDEWERKERS

30

INTENSIEVE SAMENWERKINGEN

MET UNIVERSEITEN EN ANDERE
KENNISINSTELLINGEN

SPECIFIEKE THEMA'S

- > VEERKRACHT
- > RUIMTE EN ENERGIE
- > OMGEVING
- > ARBEID
- > CULTUUR
- > ERFGOED
- > MIGRATIE
- > PARTICIPATIE
- > JEUGD
- > STURING

ONZE OPDRACHTGEVERS

- > PROVINCIES
- > GEMEENTEN
- > ZORG- EN WELZIJNSINSTELLINGEN
- > FONDSEN

Over het PON & Telos

Maatschappelijke besluitvorming verbeteren

Wij zijn een sociale kennisonderneming in het hart van de samenleving. We beschouwen het als onze opdracht om maatschappelijke besluitvorming te verbeteren. Dat doen we door wetenschappelijke kennis met kennis van de praktijk te verbinden. We zijn van data, feiten en cijfers, maar geven die altijd een gezicht. Waarbij iedere stem telt. Voorkeuren en meningen halen we op, onderzoeken we, analyseren we en duiden we. Met prikkelende aanpakken en innovatieve methoden. Daarbij zijn we altijd gericht op duurzaamheid: de harmonieuze verbinding tussen sociale, ecologische en economische doelstellingen. Zo dragen we bij aan de kwaliteit van samenleven, nu en in de toekomst.

Met een multidisciplinair en creatief team van bijna 30 adviseurs en onderzoekers werken we vooral voor lokale en regionale overheden in Nederland (met een sterke kennispositie in Noord-Brabant), maar ook voor corporaties, banken, zorg- en welzijnsinstellingen, fondsen en maatschappelijke organisaties. We werken daarbij intensief samen met universiteiten en andere kennisinstellingen en zijn officieel partner van Tilburg University. Met onze kennis en inzichten adviseren we beleidsmakers en bestuurders. Zodat ze afgewogen keuzes kunnen maken. Zodat ze bestuurlijk kunnen vernieuwen. En zodat ze een positieve impuls kunnen geven aan de samenleving van morgen.